راز نجات روبل؛

مسکو چگونه ارزش پول ملی روسیه را احیا کرد؟

مرکز تحلیل
راهبردی و بین الملل

آبان | ۱۴۰۵

بسم الله الرحمن الرحیم

فهرست

مقدمه ۱

تحریم‌های پولی و بانکی روسیه و اثرات آن ۲

اقدامات روسیه برای مقابله با تبعات تحریم‌ها و حفظ ارزش روبل ۶

موج نخست کاهش ارزش روبل و مواجهه‌ی مسکو با آن ۷

دومین موج کاهش ارزش روبل ۱۳

سومین موج کاهش ارزش روبل ۱۴

مسکو در مسیر استقلال نظام پولی و بانکی ۱۶

تغییر در ارزهای ذخیره؛ جایگزینی دلار و یورو با طلا و یوآن ۱۶

سوآپ ارزی با چین؛ حرکت به سوی جدایی از دلار ۱۸

تسویه با ارزهای ملی ۱۹

یک سیستم ملی برای جلوگیری از اختلال در تراکنش‌های کارت‌های داخلی ۲۲

سوئیفت روسی ۲۵

روبل دیجیتال ۲۷

جمع بندی ۲۹

ISA CENTER
International & Strategic
Analysis Center

راز نجات روبل؛ مسکو چگونه ارزش پول ملی روسیه را احیا کرد؟

سهیل فضلی - آبان ۱۴۰۵

مقدمـه

یکی از پدیده‌های مهم دههٔ ۱۳۹۰ برای ایرانیان، اعمال تحریم‌های پولی و بانکی غرب و سقوط ارزش ریال بود. دراین برهه، تسلط غرب بر سازوکارهای مالی جهان و در اختیار داشتن دلار، تبدیل به یکی از گزاره‌های تثبیت شده در اذهان ایرانیان شد. به همین واسطه با اعمال تحریم‌های پولی و بانکی بر روسیه، در ایران تصور می‌شد روبل روسیه نیز همچون ریال، با افت ارزش روبرو گردد. هرچند که مسکو در سال ۲۰۱۴ نتوانست ارزش روبل را حفظ کند اما از سقوط بی‌مهابای روبل پس از سال ۲۰۲۲ جلوگیری کرد. در این راستا مطالعه تجربیات و اقدامات مسکو برای حفظ ارزش روبل می‌تواند برای ایران مفید باشد.

با وجود فرضیه‌ی سقوط ارزش روبل، این پدیده رخ نداد؛ درحالی که در روزهای پیش از وقوع جنگ اوکراین، هر دلار حدود ۸۰ روبل ارزش داشت، در زمان نگارش این گزارش نیز هر دلار حدود ۸۰ روبل ارزش دارد؛ یعنی روبل توانسته ارزش خود را حفظ نماید. بدین ترتیب مسکو با وجود تحریم‌های اولیه و ثانویه در حوزه پولی و بانکی، وابستگی بالا به درآمدهای صادرات نفت و گاز و درگیری در یک جنگ پنج ساله، توانسته است تکانه‌ها و نوسانات بازار ارز را کنترل نماید. در این راستا گزارش حاضر به این مسئله می‌پردازد که مسکو چگونه توانست ارزش روبل را حفظ نماید و در حقیقت تحریم و اثرات جنگ را خنثی کند. درک این موضوع به فهم تحریم‌های مالی و محدودیت‌های بانکی غرب بر روسیه، وابسته خواهد بود.

تحریم‌های پولی و بانکی روسیه و اثرات آن

تحریم‌های روسیه پس از سال ۲۰۱۴ عمدتاً به شکلی انفرادی و از جنس تحریم‌های اولیه بود؛ به این معنا که در این برهه دسترسی افراد تحریمی به دارایی‌هایشان در آمریکا و اروپا محدود شده بود و برخی بانک‌های کوچک روسی همچون «روسیا بانک»[۱] تحریم شدند[۲]. در ماه جولای ۲۰۱۴ برخی بانک‌های روسی نظیر «گازپروم بانک»[۳] از تأمین مالی اشخاص آمریکایی و دسترسی به بازار سرمایه آمریکا محروم شدند[۴]، دو هفته بعد بانک‌هایی نظیر «بانک مسکو»[۵]، «وت‌ب بانک»[۶] و «بانک کشاورزی»[۷] روسیه با محدودیت مشابهی روبرو گشتند[۸]. در ماه سپتامبر سال ۲۰۱۴، «اسبربانک»[۹] نیز به این فهرست اضافه شد.[۱۰]

اتحادیه‌اروپا دیگر بازیگر بزرگ تحریم‌کننده‌ی روسیه، همگام با آمریکا، تحریم‌هایی را پس از بحران سال ۲۰۱۴، اعمال کرد که شامل قطع دسترسی ۵ بانک روسی به بازار سرمایه در اروپا می‌شد.[۱۱] با این وجود در بین سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۲ همچنان تراکنش‌های بانکی، پیامرسان سوئیفت و دسترسی به دلار برای این بانک‌ها برقرار بود. از سویی دیگر، در این دوره تحریم‌ها از نوع اولیه بودند و برخلاف تحریم‌های ثانویه، اشخاص و نهادهای مالی دیگر بازیگران را تحت تأثیر قرار نمی‌دادند.

۱. Bank "Rossiya"
https://abr.ru/

۲. وزارت خزانه‌داری آمریکا: تحریم «روسیا بانک» - ۲۰ مارس ۲۰۱۴
https://home.treasury.gov/news/press-releases/jl23331/

۳. Gazprombank

۴. وزارت خزانه‌داری آمریکا: ممنوعیت ارائه تأمین مالی جدید و قطع دسترسی به بازار سرمایه آمریکا برای دو بانک و ۲ شرکت نفتی روسیه – ۱۶ جولای ۲۰۱۴
https://home.treasury.gov/news/press-releases/jl2572/

۵. Bank of Moscow

۶. VTB Bank OAO

۷. Russian Agricultural Bank

۸. وزارت خزانه‌داری آمریکا: اعلام تحریم‌های اضافی وزارت خزانه‌داری علیه موسسات مالی روسیه – ۲۹ جولای ۲۰۱۴
https://home.treasury.gov/news/press-releases/jl2590/

۹. Sberbank

۱۰. وزارت خزانه‌داری آمریکا: علام تحریم‌های گسترده خزانه‌داری در بخش‌های خدمات مالی، انرژی و دفاع روسیه یا بخش‌های مرتبط با مواد – ۱۲ سپتامبر ۲۰۱۴
https://home.treasury.gov/news/press-releases/jl2629

۱۱. اتحادیه اروپا: تصمیم شورا به شماره CFSP/۵۱۲/۲۰۱۴ – ۳۱ جولای ۲۰۱۴
https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/512/2014/oj/eng

از سال ۲۰۲۲ و تشدید تنش‌های نظامی در پی جنگ اوکراین، تحریم‌ها نیز تشدید شدند و اقدامات جدی تری را دنبال کردند. در روزهای ابتدایی جنگ، آمریکا، اتحادیه‌اروپا و دیگر شرکای آن‌ها، در قبال روسیه اقدامات تحریمی پولی و بانکی هماهنگی را انجام دادند. آمریکا و اتحادیه‌اروپا به عنوان بزرگترین بازیگران تحریمی علیه روسیه، بسته‌های تحریمی خود را صادر کردند. اما این اقدامات، صرفا از روز ابتدایی جنگ آغاز نشد؛ بلکه چند روز پیش از آغاز جنگ، تحریم‌های بانکی گسترش یافت.

دو روز پیش از آغاز جنگ، در روز سوم اسفند ۱۴۰۰ (۲۲ فوریه ۲۰۲۲)، خزانه‌داری آمریکا طی دستورالعمل شماره ۱، ذیل فرمان اجرایی ۱۴۰۲۴، دو بانک روسی و چندین موسسه مالی روسی را از برخی دسترسی‌ها در نظام بانکی آمریکا و معامله با اشخاص آمریکایی محروم کرد؛ همچنین که خرید اوراق قرضه روسیه در بازار ثانویه نیز با محدودیت روبرو شد.[۱۲] اما واشنگتن در همین نقطه متوقف نشد و در روز پنجم اسفند (۲۴ فوریه) اقدامات گسترده‌تری را انجام داد که شامل قطع دسترسی به دلار و مسدود شدن دارایی‌های چند بانک بزرگ روسی در آمریکا شد.

در روز نخست جنگ، یعنی پنجم اسفند، وزارت خزانه‌داری، طی دستورالعمل‌های شماره ۲ و ۳ ذیل دستور اجرایی ۱۴۰۲۴، بانک‌های بزرگ روسی نظیر «اسبربانک» و «وت‌ب‌بانک» را هدف قرار داد؛ به شکلی که تراکنش‌ها مالی اسبربانک ومؤسسات وابسته به آن، ممنوع گشت اما وت‌ب‌بانک و شرکت‌های وابسته به آن، با مسدودسازی دارایی‌ها روبرو شدند.[۱۳] سپس خزانه‌داری در نهم اسفند (۲۸ فوریه) در طی دستورالعمل شماره ۴، تراکنش با بانک مرکزی، صندوق ثروت ملی[۱۴] و صندوق سرمایه‌گذاری مستقیم[۱۵] روسیه را ممنوع کرد؛ در این دستور، دسترسی به دارایی‌های بانک مرکزی و صندوق ثروت ملی مسدود شد.[۱۶]

۱۲. وزارت خزانه‌داری آمریکا: تحریم بانک‌ها و موسسات مالی روسیه در واکنش به اقدامات در مناطق دونتسک و لوهانسک، - ۲۲ فوریه ۲۰۲۲
https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy0602

۱۳. وزارت خزانه‌داری آمریکا: دستورالعمل‌های اجرایی ۲ و ۳ – ۲۴ فوریه ۲۰۲۲
https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy0608

۱۴. Russian National Wealth Fund

۱۵. Russian Direct Investment Fund

۱۶. Bank of Moscow

۱۶. وزارت خزانه‌داری آمریکا هرگونه معامله با بانک مرکزی روسیه را ممنوع و منابع کلیدی ثروت روسیه را تحریم کرد. – ۲۸ فوریه ۲۰۲۲
https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy0612?trk=article-ssr-frontend-pulse_little-text-block

تحریم‌های اروپایی نیز پیش از آغاز جنگ، نمایان شد؛ در چهارم اسفند (۲۳ فوریه)، اولین بستهٔ تحریمی اتحادیه اروپا منتشر گردید. در این بسته تحریمی، اتحادیه محدودیت‌هایی در دسترسی روسیه به بازارهای سرمایه و مالی اتحادیه اروپا اعمال نمود.[۱۷] سپس در ششم اسفند (۲۵ فوریه)، در طی بستهٔ دوم تحریم‌ها، دسترسی روسیه به بازار سرمایه اروپا محدودتر شد.[۱۸] در نهم اسفند (۲۸ فوریه) اتحادیه اروپا انجام تراکنش با بانک مرکزی روسیه را ممنوع اعلام کرد.[۱۹]

اما اوج اقدامات بانکی اروپا در ۱۱ اسفند (۲ مارس) رخ داد؛ هنگامی که در بروزرسانی سومین بسته‌ی تحریمی اتحادیه، بانک‌های روسی از انجام تراکنش از طریق پیامرسان مالی سوئیفت[۲۰]، محروم شدند. همچنین در این بسته عرضه یورو به روسیه ممنوع گشت[۲۱]. بدین ترتیب روسیه مسدود شدن بخش بزرگی از دارایی‌های خود در اروپا را شاهد بود.

در دسامبر ۲۰۲۳، «فایننشال‌تایمز»[۲۲] در گزارشی به دارایی‌های مسدود شده‌ی بانک مرکزی روسیه در کشورهای عضو گروه هفت می‌پردازد؛ در این گزارش فایننشال تایمز مبالغ مسدود شده را ۲۶۰ میلیارد دلار تخمین می‌زند و اشاره می‌کند که بخش بزرگی از آن در بلژیک، فرانسه، سوئیس و آمریکا مسدود شده‌اند.[۲۳] ارقام این گزارش، در سال ۲۰۲۵ مورد استفاده‌ی گزارش کنگره‌ی آمریکا در این سال، قرار گرفت[۲۴] و همچنین از سوی اعضای گروه هفت نیز تایید شد.[۲۵]

۱۷. اتحادیه اروپا: نخستین بسته تحریم‌های روسیه – ۲۳ فوریه ۲۰۲۲
https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.LI.2022.042.01.0074.01.ENG

۱۸. اتحادیه اروپا: دومین بسته تحریم های روسیه – ۲۵ فوریه ۲۰۲۲
https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/25/02/2022/russia-s-military-aggression-against-ukraine-eu-imposes-sanctions-against-president-putin-and-foreign-minister-lavrov-and-adopts-wide-ranging-individual-and-economic-sanctions/

۱۹. شورای اتحادیه اروپا: سومین بسته تحریم‌های اروپا علیه روسیه – ۲۸ فوریه ۲۰۲۲

۲۰. Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication (SWIFT)
https://www.swift.com/

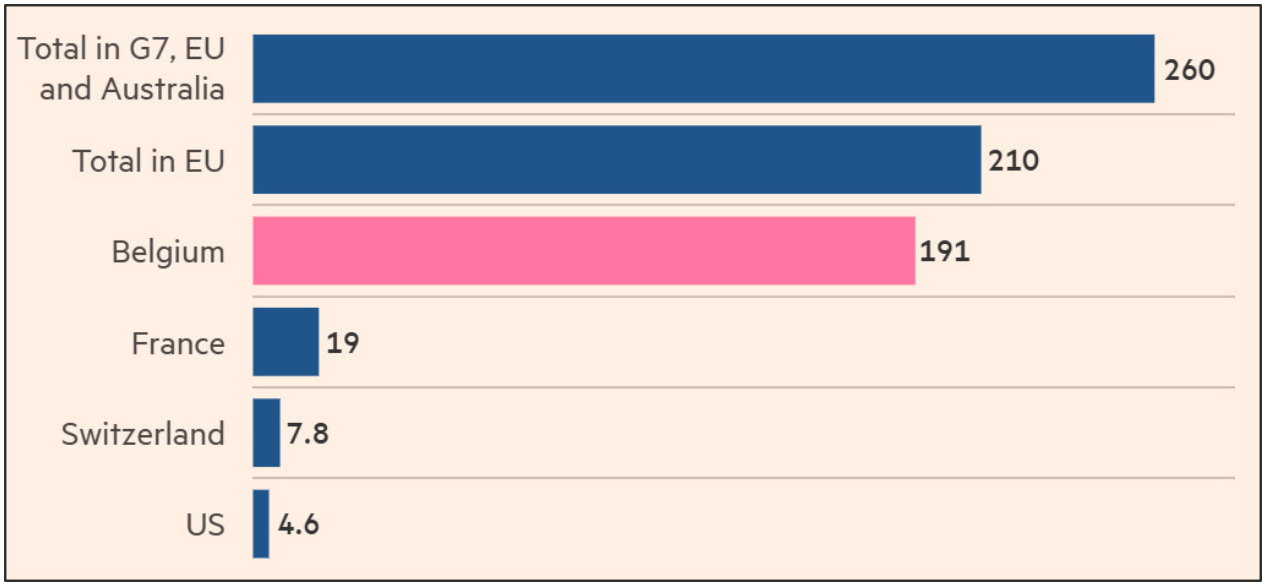
۲۱. کمیسیون اروپا: بروزرسانی سومین بسته تحریم‌های اتحادیه اروپا علیه روسیه – ۲ مارس ۲۰۲۲
https://finance.ec.europa.eu/news/eu-adopts-3rd-package-sanctions-against-russia-its-continued-illegal-war-against-ukraine-02-03-2022_en

۲۲. Financial Times

۲۳. فایننشال تایمز: پرونده حقوقی توقیف دارایی‌های روسیه – ۲۰ دسامبر ۲۰۲۳
https://www.ft.com/content/adb09fd6-e5f806814-9994-4099-7b4c9b4?syn-25a6b1a1=6

۲۴. کتابخانه کنگره آمریکا: دارایی‌های بانک مرکزی روسیه – ۲۵ مارس ۲۰۲۵
https://www.congress.gov/crs-product/IN12532

۲۵. آسوشیتدپرس: توافق اعضای گروه ۷ برای اعطای وام به اوکراین با پشتوانه‌ی دارایی‌های روسیه – ۱۴ ژوئن ۲۰۲۴
https://apnews.com/article/russia-ukraine-war-frozen-assets-loan-39d8619f083600651fabe46b4548716d

نمودار فایننشال‌تایمز از دارایی‌های مسدود شده‌ی روسیه در کشورهای مختلف

نتیجه‌ی این اقدامات در روزهای نخست، سقوط شدید ارزش روبل در برابر دلار بود؛ به شکلی که روبل در طی یازده روز، ۷۰ درصد از ارزش خود را از دست داد. درواقع در روز نخست جنگ (۵ اسفند ۱۴۰۰ یا ۲۴ فوریه ۲۰۲۲)، هر دلار ۸۴ روبل ارزش داشت اما در روز سیزدهم جنگ (۱۶ اسفند ۱۴۰۰ یا ۷ مارس ۲۰۲۲)، هر دلار ۱۴۲ روبل ارزش داشت.

نمودار شماره ۱: ارزش روبل در سال ۲۰۲۲

اقدامات روسیه برای مقابله با تبعات تحریم‌ها و حفظ ارزش روبل

در برابر تحریم‌های پولی و بانکی غرب بر اقتصاد روسیه، فدراسیون روسیه به سرعت اقدامات فعالانه‌ای را برای حفظ ارزش روبل، آغاز کرد. این اقدامات که از روز نخست جنگ آغاز می‌شدند، گاهی غیرمتعارف و در تضاد با شرایط عادی در یک نظام مالی بوده است؛ در واقع مسکو برای حفظ ارزش پول خود مماشاتی از خود نشان نداد. در این برهه نهادهای مسئول با توجه به تغییرات اقتصادی و نوسانات قیمت روبل و عوامل موثر بر آن، تصمیمات خود را بروزرسانی و اجرایی می‌کردند.

به طور کلی بازیگران اصلی روسیه در این روند را می‌توان شامل بانک‌مرکزی، نهاد ریاست‌جمهوری و مجالس قانون گذار روسیه دانست. بانک مرکزی در قالب سیاست‌گذاری و دستورالعمل‌های پولی و بانکی، رئیس جمهور در قالب فرمان‌های ریاست جمهوری و مجالس در قالب قوانین مالیاتی، به حفظ ارزش روبل کمک کردند.

در این گزارش به طور ویژه اقدامات این نهادها در روزهای ابتدایی شکل‌گیری جنگ و تحریم‌ها مورد بررسی قرار خواهد گرفت؛ به طور دقیق‌تر، اقدامات اصلی مسکو برای مواجهه با نخستین موج کاهش ارزش روبل تشریح خواهد شد. سپس موج‌های دوم و سوم کاهش ارزش روبل در طول سال‌های ۲۰۲۳ و ۲۰۲۴ و مجدداً بازگشت ارزش روبل به سطح پیش از آغاز جنگ، مورد اشاره قرار خواهد گرفت.

موج نخست کاهش ارزش روبل و مواجهه‌ی مسکو با آن

همانطور که در نمودار شماره ۱ گفته شد، در پی اقدامات تحریمی غرب، در روزهای نخستین جنگ، روبل به سرعت ارزش خود را در برابر دلار از دست داد. در این برهه هر دلار از ۸۰ روبل به بیش از ۱۴۲ روبل رسید. اما مسکو نظاره‌گر این پدیده نبود و به سرعت شروع به اقدامات کنترلی کرد. بانک مرکزی روسیه در بیانیه‌ی خود تصریح می‌کند که در نخستین روز جنگ یعنی در طول روزهای ۵ و ۶ اسفند (۲۴ و ۲۵ فوریه)، مداخله ارزی را در دستورکار خود قرار داد؛ در این بیانیه تصریح می‌شود که در پنجشنبه (۲۴ فوریه) ۱ میلیارد دلار و در جمعه (۲۵ فوریه) «کمی کمتر از آن» در بازار مداخله ارزی صورت گرفت.[۲۶] سپس بانک مرکزی به سراغ بازار بورس رفت.

در روز دوشنبه ۹ اسفند (۲۸ فوریه) بانک مرکزی روسیه به فعالان حرفه‌ای بازار سهام دستور داد که از صبح دوشنبه ۲۸ فوریه اجرای تمام سفارشات توسط اشخاص حقوقی و حقیقی خارجی برای فروش اوراق بهادار روسیه را به حالت تعلیق درآورند.[۲۷] بدین ترتیب اجازه فروش اوراق قرضه روسیه در بازار بورس این کشور از سرمایه‌گذاران سلب گردید.

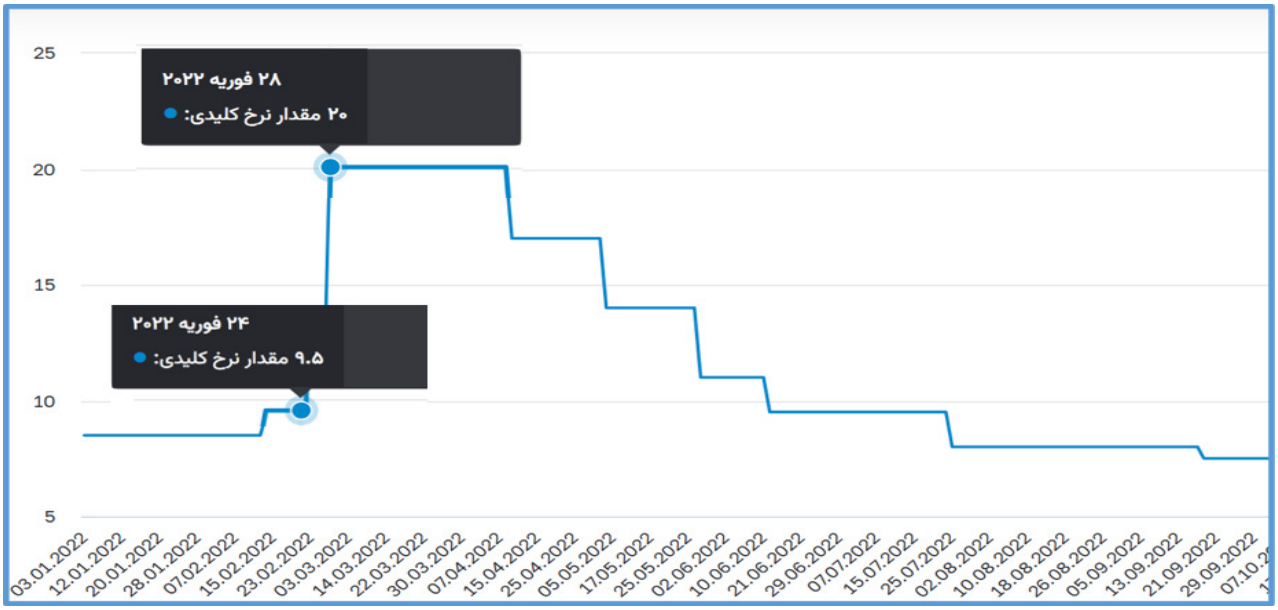
در همان روز، دستور مهم دیگری نیز از سوی این بانک صادر شد؛ افزایش نرخ بهره کلیدی[۲۸] در بانک‌های روسی را می‌توان از مهم‌ترین ابزارهای مورد استفاده‌ی بانک مرکزی روسیه دانست. در روز ۹ اسفند، این بانک نرخ بهره کلیدی را به ۲۰ درصد افزایش داد.[۲۹] این در حالی است که این شاخص پیش از این بر روی ۹٫۵ درصد قرار داشت. بانک مرکزی تا تثبیت کامل بازار ارز، نرخ سود سپرده‌های بانکی را بر روی ۲۱ درصد نگه‌داشت.

۲۶. بیانیه الویرا نابیولینا، رئیس بانک روسیه، در پی جلسه هیئت مدیره بانک مرکزی روسیه - ۲۸ فوریه ۲۰۲۲
https://www.cbr.ru/eng/press/event/?id=12730

۲۷. بانک مرکزی روسیه: عملیات بورس مسکو – ۲۸ فوریه ۲۰۲۲
https://cbr.ru/eng/press/pr/?id=35747

۲۸. نرخ بهره کلیدی یا نرخ سود به سپرده‌های بانکی اشخاص و نهادها نزد بانک‌ها

۲۹. بانک مرکزی روسیه: افزایش نرخ بهره بانکی به ۲۰ درصد – ۲۸ فوریه ۲۰۲۲
https://cbr.ru/press/pr/?file=094500_28022022Key.htm

نمودار شماره ۲ : نرخ بهره کلیدی روسیه در سال ۲۰۲۲ [۳۰]

اقدام دیگر مسکو در قالب فرمان‌های اجرایی رئیس جمهور بود. در روز ۹ اسفند (۲۸ فوریه) فرمان شماره ۷۹ رئیس جمهور در سال ۲۰۲۲، صادر شد.[۳۱] در این فرمان سه دستورالعمل قابل توجه برای مدیریت ارزش روبل وجود داشت. نخستین دستور، فروش اجباری ۸۰ درصد از درآمدهای ارزی، توسط صادرکنندگان، بود؛ براساس این فرمان اشخاص مقیم فدراسیون روسیه که در فعالیت‌های تجارت خارجی مشارکت دارند، موظف‌اند معادل ۸۰ درصد از مبلغ ارز خارجی واریزشده از اول ژانویه ۲۰۲۲ به حساب‌هایشان نزد بانک‌های مجاز را به فروش برسانند. بدین وسیله فرمانِ عالی‌ترین مقام اجرایی کشور، برای بازگشت ارز صادراتی، پشتیبان درخواست وزارت دارایی روسیه مبنی بر بازگشت ۸۰ درصد از ارز صادراتی صادرکنندگان روسی[۳۲] بود.

۳۰. بانک مرکزی روسیه: پایگاه داده‌ی نرخ بهره کلیدی روسیه – مشاهده شده در ۱۸ نوامبر ۲۰۲۶
https://www.cbr.ru/hd_base/KeyRate/?UniDbQuery.Posted=True&UniDbQuery.From=01.01.2022&UniDbQuery.To=01.01.2023

۳۱. فرمان رئیس جمهور فدراسیون روسیه شماره ۷۹ – ۲۸ فوریه ۲۰۲۲
http://www.kremlin.ru/acts/bank/47577

۳۲. وزارت دارایی روسیه: در مورد فروش اجباری درآمدهای ارزی توسط صادرکنندگان – ۲۸ فوریه ۲۰۲۲
https://minfin.gov.ru/ru/press-center/?id_37781=4-ob_obyazatelnoi_prodazhe_valyutnoi_vyruchki_eksporterami

دومین و سومین دستور مهم این فرمان، در بند سوم آن نهفته بود. براساس جزء (الف) بند سوم، واریز ارز خارجی توسط اشخاص مقیم به حساب‌ها و سپرده‌های آن‌ها، نزد بانک‌ها و سایر مؤسسات بازار مالی مستقر در خارج از قلمرو فدراسیون روسیه، ممنوع شد. همچنین براساس جزء (ب) همان بند، معاملات ارزی مرتبط با اعطای ارز خارجی از سوی اشخاص مقیم روسیه به اشخاص غیرمقیم، در قالب قراردادهای وام، ممنوع گردید. در نتیجه خروج ارز و سرمایه با محدودیت‌های جدی روبرو شد؛ اما محدودیت خروج ارز تنها از طریق سیستم بانکی نبود.

فرمان شماره ۸۱ در روز ۱۰ اسفند (۱ مارس)[۳۳] خروج ارز به صورت نقدی را با محدودیت همراه ساخت. این فرمان، از تاریخ ۲ مارس ۲۰۲۲، صادرات پول نقد و (یا) ابزارهای پولی به ارز خارجی (شامل چک، سفته، اوراق بهادار) از فدراسیون روسیه را به مبلغی بیش از معادل ۱۰ هزار دلار آمریکا، ممنوع می‌کند. بدین ترتیب مسکو مسیرهای اصلی خروج ارز از کشور را با محدودیت‌های بسیاری روبرو ساخت. سپس بانک مرکزی روسیه به سراغ بازار داخلی خرید و فروش ارز رفت.

بانک مرکزی در ۱۲ اسفند (۳ مارس) دستور افزایش کارمزد خرید ارزهای خارجی را صادر کرد.[۳۴] براساس اعلامیهٔ تلگرامی این بانک، بانک مرکزی روسیه دستور داد که از ساعت ۹:۰۰ صبح روز ۳ مارس، در صورتی که افراد حقیقی، دلار، یورو و پوند را در بورس خریداری کنند، این افراد باید ۳۰ درصد کمیسیون پرداخت نمایند. این دستور در روز بعد «با تجزیه و تحلیل بیشتر وضعیت» تغییر کرد و از ۳۰ درصد به ۱۲ درصد رسید.[۳۵]

۳۳. فرمان رئیس جمهور فدراسیون روسیه شماره ۸۱ – ۱ مارس ۲۰۲۲
http://www.kremlin.ru/acts/bank/47594

۳۴. بانک مرکزی روسیه: اطلاعات مربوط به کارمزدها هنگام خرید ارز از طریق کارگزاران – ۳ مارس ۲۰۲۲
https://t.me/centralbank_russia/45

۳۵. بانک مرکزی روسیه: اطلاعات مربوط به کارمزدها هنگام خرید ارز از طریق کارگزاران – ۴ مارس ۲۰۲۲
https://www.cbr.ru/press/pr/?file=232829_03032022SUP_MEAS232925_03032022.htm

فرمان شماره ۹۵ رئیس جمهور روسیه در ۱۴ اسفند (۵ مارس)[۳۶] اقدام دیگری بود که استفاده از روبل در پرداخت بدهی‌ها را افزایش داد. این فرمان سازوکار جدیدی برای پرداخت بدهی طرف‌های روسی به طرف‌های خارجی ایجاد می‌کند. براساس این سازوکار، طرف روسی برای بدهکار خارجی حساب نوع «C»[۳۷] ایجاد می‌کند و بدهی خود را به آن حساب واریز خواهد کرد؛ سپس فرمان تصریح می‌کند که فرد خارجی برای انتقال پول از این نوع حساب، با محدودیت‌هایی روبرو است. در ادامه بانک مرکزی در روز ۱۷ اسفند (۸ مارس) تراکنش‌های مجاز برای حساب‌های نوع C را تعیین کرد.[۳۸] این دستورالعمل، درواقع هرگونه خروج ارز و دارایی از روسیه را از طریق این حساب‌ها غیرممکن ساخت. این همکاری میان رئیس جمهور و بانک مرکزی موجب شد روس‌ها همچنان به پرداخت بدهی‌های خارجی خود ملزم باشند، اما سرمایه‌ای از کشور خارج نگردد.

اقدام بعدی بانک مرکزی روسیه برای جلوگیری از سوداگری در بازار ارز، ممنوعیت فروش ارزهای خارجی به صورت نقدی بود. در تاریخ ۱۸ اسفند (۹ مارس) بانک مرکزی روسیه در طی اطلاعیه‌ای، بانک‌ها را از فروش نقدی ارزخارجی به شهروندان منع کرد. همچنین محدودیتی بر برداشت ارز از حساب‌های ارزی، ایجاد شد؛ در نتیجه سقف برداشت ماهانه‌ی ارزهای خارجی از حساب‌های ارزی به ۱۰ هزار دلار محدود شد.[۳۹]

۳۶. فرمان رئیس جمهور فدراسیون روسیه شماره ۹۵ – ۵ مارس ۲۰۲۲
http://www.kremlin.ru/acts/bank/47628

۳۷. حساب‌های نوع C در نظام مالی روسیه، حساب‌های ویژه‌ای هستند که از سال ۲۰۲۲ برای نگهداری وجوه متعلق به اشخاص خارجیِ مشمول محدودیت‌ها و انجام پرداخت‌های روس‌ها به این اشخاص، تحت کنترل دولت روسیه به کار گرفته شدند.

۳۸. بانک مرکزی روسیه: تصمیم هیئت مدیره بانک روسیه در مورد ایجاد رژیم حساب نوع "C" – ۸ مارس ۲۰۲۲
https://cbr.ru/about_br/dir/rsd_08-03-2022/

۳۹. بانک مرکزی روسیه: بانک روسیه در حال معرفی یک رویه موقت برای معاملات با ارز نقدی است. – ۹ مارس ۲۰۲۲
https://www.cbr.ru/press/event/?id=12738

در نتیجه بانک مرکزی نخست بر خروج سرمایه از کشور از طریق حساب‌های بانکی و به صورت نقدی محدودیت‌های قابل توجهی را اعمال کرد، سپس با افزایش کارمزد بر خرید ارزهای خارجی، از حرکت سرمایه‌های روبلی به سمت این نوع از سرمایه، جلوگیری نمود. در همین حال با افزایش نرخ بهره بانکی، جذابیت حفظ دارایی‌های روبلی در بانک‌ها را افزایش داد تا ضمن حمایت از روبل، از بانک‌های نیز حمایت نماید. اما اقدام روسیه در این نقطه محدود نماند.

فرمان شماره ۱۲۶ پوتین در روز ۲۷ اسفند (۱۸ مارس) حرکت دیگری در تکمیل تلاش مسکو برای جذابیت روبل، بود. در طی این فرمان محدودیت‌ها در انتقالات و معاملات ارزی گسترش یافت، سرمایه گذاری روس‌ها در شرکت‌های خارجی منوط به مجوز و پرداخت بدهی‌های ارزی به بانک‌های روسی با روبل نیز ممکن شد.[۴۰] این اقدامات ضمن انطباق نظام پولی و بانکی روسیه با شرایط پولی و بانکی جدید، استفاده از روبل را در مراودات بانکی روس‌ها افزایش داد و خروج سرمایه را با دشواری‌های بیشتری روبرو کرد. اما همچنان حفظ سرمایه در بانک‌ها به صورت روبلی با یک چالش اساسی روبرو بود. در سال ۲۰۱۹ مجلس دومای روسیه قانون اخذ مالیات بر سود حاصل از سپرده‌های بانکی را تصویب کرده بود. در نتیجه سپرده‌گذاران با مالیات ۱۳ درصدی بر سود سپرده‌های خود روبرو بودند.[۴۱] اما با اعمال تحریم‌های غرب و وقوع نخستین بحران برای ارزش روبل پس از جنگ، دوما نیز قانون خود را با شرایط جدید منطبق کرد.

براساس قانون فدرال شماره FZ-۶۷ درآمدهای حاصل از سود سپرده بانکی در سال ۲۰۲۱ و ۲۰۲۲ از مالیات معاف شدند.[۴۲] این اقدام در کنار اقدام افزایش نرخ بهره بانکی، جذابیت دارایی‌های روبلی در بانک‌های روسیه را افزایش داد و شهروندان روسیه را به حفظ دارایی به شکل روبل، ترغیب کرد. در ادامه مسکو می‌بایستی روبل را در خارج از مرزهای روسیه نیز نجات می‌داد؛ این امر با صدور فرمان مهم پوتین به وقوع پیوست.

۴۰. فرمان رئیس جمهور فدراسیون روسیه شماره ۱۲۶ – ۱۸ مارس ۲۰۲۲
http://www.kremlin.ru/acts/bank/47655

۴۱. مجلس دومای روسیه: انون مالیات بر درآمد شخصی بر سود سپرده – ۳۱ مارس ۲۰۲۰
http://duma.gov.ru/news/48190/

۴۲. قانون فدرال شماره FZ-۶۷ – ۲۶ مارس ۲۰۲۲
http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202203260011

در سال ۲۰۲۲ گزارش کمیسیون اروپا در ۱۷ اسفند (۸ مارس) تصریح می‌کند که اتحادیه اروپا ۴۵ درصد از گاز وارداتی خود را از روسیه تأمین می‌کند[۴۳]، اما از سویی دیگر، نظام بانکی روسیه را با تحریم‌های گسترده‌ای روبرو کرده بود. در مواجهه با این وضعیت، مسکو از ابزار انرژی خود بهره برد؛ رئیس جمهور روسیه در ۱۱ فروردین (۳۱ مارس) فرمان تاریخی خود را صادر کرد. براساس این فرمان مسکو تنها در قبال روبل حاضر به فروش گاز خود بود.[۴۴] بدین ترتیب طرف‌های اروپایی که به گاز روسیه وابسته بودند، تنها می‌توانستند در ازای پرداخت روبل، از روسیه گاز خریداری نمایند. این امر تقاضای روبل را در بازارهای جهانی و داخلی روسیه افزایش داد و به حفظ ارزش آن کمک کرد.

نتیجه اقدامات روسیه در طول ماه‌های فوریه و مارس ۲۰۲۲، بازگشت ارزش روبل به جایگاه پیش از شروع جنگ بود. در حالی که در ۱۶ اسفند ۱۴۰۰ (۷ مارس)، هر دلار معادل ۱۴۲ روبل شده بود، در ۱۱ فروردین ۱۴۰۱ (۳۱ مارس)، هر دلار برابر با ۸۱ روبل شد، یعنی با ارزش روبل در ۴ اسفند ۱۴۰۰ (۲۳ فوریه ۲۰۲۲)، یک روز پیش از آغاز جنگ در اوکراین، برابر گردید.

نمودار شماره ۳: ارزش روبل در سال ۲۰۲۲

۴۳. کمیسیون اروپا: اقدام مشترک اروپایی برای انرژی مقرون به صرفه‌تر، امن‌تر و پایدارتر – ۸ مارس ۲۰۲۲

۴۴. کاخ کرملین: فرمان مربوط به رویه ویژه برای انجام تعهدات خریداران خارجی در قبال تأمین‌کنندگان گاز طبیعی روسیه – ۳۱ مارس ۲۰۲۲
http://kremlin.ru/acts/news/68094

دومین موج کاهش ارزش روبل

پس از آن که در سال ۲۰۲۲، با توجه به اقدامات مسکو روبل توانست ارزش خود را باز یابد، این ارز در سال ۲۰۲۳، شاهد موج جدید کاهش ارز بود. برخلاف موج نخست که تنها در حدفاصل روزهای ۲۴ فوریه تا ۷ مارس یعنی در عرض ۱۱ روز به اوج خود رسید، سقوط ارزش روبل در سال ۲۰۲۳، به شکل یک روند چند ماهه رخ داد. در واقع کاهش ارزش روبل در این سال از ۲۲ دی ۱۴۰۱ (۱۲ ژانویه ۲۰۲۳) آغاز و در روز ۱۶ مهر ۱۴۰۲ (۸ اکتبر ۲۰۲۳) به بالاترین میزان خود پس از ۷ مارس ۲۰۲۲ رسید؛ درحالی که در ۱۲ ژانویه هر دلار ۶۷ روبل ارزش داشت، در ماه اکتبر با ۱۰۱ روبل برابری می‌کرد. هرچند این رقم در مقایسه با بحران سال ۲۰۲۲، کمتر بود اما بزرگ‌ترین افت ارزش روبل در سال ۲۰۲۳ بود که روند آن در تمام طول سال ادامه داشت.[۴۵] گزارش صندوق بین‌المللی پول در سال ۲۰۲۴، علت اصلی این کاهش ارزش را کاهش شدید در مازاد حساب جاری روسیه می‌داند.[۴۶] سپس این گزارش اقدامات روسیه را مورد اشاره قرار می‌دهد. در گزارش آمده است:

«در پاسخ، بانک روسیه نرخ بهره خود را در چندین مرحله از پایان ماه ژوئیه به میزان ۸۵۰ واحد پایه افزایش داد و تا پایان سال ۲۰۲۳ به ۱۶ درصد رسید. بانک روسیه همچنین در بازار ارز مداخله کرد تا از کاهش ارزش آن جلوگیری کند. علاوه بر این، بانک روسیه الزامات بازگشت و واگذاری درآمد حاصل از صادرات را دوباره برقرار کرد و کنترل‌های ارزی را تشدید کرد.»

بدین ترتیب براساس گزارش بانک جهانی، مسکو مجدداً از ابزارهای پولی و بانکی خود استفاده کرد. در این نقطه بانک صرفا ابزارهایی را که در سال ۲۰۲۲ برای کنترل نرخ ارز استفاده کرده بود را احیاء و مورد استفاده قرار داد. این اقدامات سپس در گزارش سالانه بانک مرکزی روسیه در سال ۲۰۲۳ مورد تأیید قرار گرفت.[۴۷]

۴۵. تاریخچه نرخ ارز دلار آمریکا (USD) به روبل روسیه (RUB) برای سال ۲۰۲۳
https://www.exchange-rates.org/exchange-rate-history/usd-rub-2023

۴۶. صندوق بین‌المللی پول: گزارش بخش خارجی ۲۰۲۴: کاهش عدم تعادل‌ها – ۱۲ جولای ۲۰۲۴
https://www.elibrary.imf.org/display/book/9798400277504/CH003.xml?tab_body=fulltext

۴۷. بانک مرکزی روسیه: گزارش عملکرد بانک مرکزی روسیه برای سال ۲۰۲۳ – ۲۹ مارس ۲۰۲۴
https://cbr.ru/collection/collection/file/49165/rb_2023.pdf

سومین موج کاهش ارزش روبل

پس از کنترل نرخ ارز در سال ۲۰۲۳، در طول سال ۲۰۲۴ روبل مجدداً سقوط خود را مشاهده کرد. علت اصلی در این دوره، سقوط مازاد حساب جاری از ۴۱ میلیارد دلار به ۱۲ میلیارد دلار و اُفت بازگشت «ارز حاصل از صادرات» از ۱۰ میلیارد دلار به ۸ میلیارد دلار بود.[۴۸] همچنین تحریم‌های آمریکا شامل تحریم بورس روسیه و تحریم ۵۰ بانک روسی مانند گازپروم‌بانک[۴۹] نیز عامل دیگری بود؛ این تحریم با ایجاد اختلال در روند بازگشت ارز حاصل از صادرات، بر نرخ روبل اثر منفی گذاشت.

نمودارشماره ۵: ارزش روبل در سال ۲۰۲۴ الی ۲۰۲۶

۴۸. بانک مرکزی روسیه: گزارش سالانه سال ۲۰۲۴

https://www.cbr.ru/Collection/Collection/File/55580/ar_2024_e.pdf

۴۹. وزارت خزانه داری گازپرومبانک را تحریم کرد – ۲۱ نوامبر ۲۰۲۴

https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy2725

در قبال این اتفاق، بانک مرکزی روسیه ورود کرد تا ارزش روبل را حفظ نماید؛ اما در برابر این موج بانک مرکزی ابزار جدیدی خلق نکرد، بلکه از ابزارهای پیشین خود استفاده کرد. در این برهه خرید ارز از سوی بانک مرکزی روسیه کاهش یافت؛ از سویی عملیات فروش ارز مرتبط با صندوق ثروت ملی روسیه، تداوم پیدا کرد.[۵۰] همچنین نرخ سود سپرده بانکی از ۱۶ درصد به ۲۱ درصد افزایش یافت.[۵۱] همزمان مسکو به سراغ سازگاری ساختار بورس[۵۲] و نظام بانکی با تحریم‌ها و تقویت مسیرهای تسویهٔ جدید همچون ارزهای دیجیتالی[۵۳]، رفت؛ این اقدام درواقع بروز نقش‌آفرینی بانک‌های کوچک[۵۴]، بانک‌های کشورهای ثالث[۵۵] و افزایش استفاده از ارزهای ملی برای تجارت[۵۶]، بود. در حقیقت مسکو می‌دانست بایستی نظام پولی و بانکی خود را از دسترس غرب دور و اثرگذاری غرب بر جریانات مالی و روندهای بازگشت ارز را خنثی نماید. درواقع روسیه به استقلال نظام مالی نیاز داشت؛ هدفی که اقدامات بلند مدت خارجی را می‌طلبید.

۵۰. بانک مرکزی روسیه: گزارش سالانه سال ۲۰۲۴
https://www.cbr.ru/Collection/Collection/File/55580/ar_2024_e.pdf

۵۱. بانک مرکزی روسیه: نمودار نرخ بهره کلیدی در سال ۲۰۲۴
https://www.cbr.ru/hd_base/KeyRate/?UniDbQuery.Posted=True&UniDbQuery.From=01.01.2024&UniDbQuery.To=31.12.2024

۵۲. بانک مرکزی روسیه: بررسی ثبات مالی؛ سه‌ماهه دوم و سوم ۲۰۲۴ – ۲۹ نوامبر ۲۰۲٤
https://cbr.ru/eng/analytics/finstab/ofs/2q_3q_2024

۵۳. بانک مرکزی روسیه: ارزهای دیجیتال و حقوق دیجیتال: مرحله جدید تنظیم مقررات – ۳۰ جولای ۲۰۲٤
https://www.cbr.ru/eng/press/event/?id=18884

۵۴. رو.یترز: روسیه و چین با گسترش دامنه تحریم‌های آمریکا، راه حلی برای پرداخت‌ها پیدا کرده‌اند – ۲۱ ژوئن ۲۰۲۴
https://www.reuters.com/world/russia-china-find-payments-workaround-us-sanctions-net-widens-sources-say-20-06-2024/

۵۵. بلومبرگ: تحریم‌های آمریکا علیه روسیه، معاملات یوان و روبل در قزاقستان را افزایش داد – ۲۴ سپتامبر ۲۰۲۴
https://www.bloomberg.com/news/articles/24-09-2024/us-sanctions-on-russia-boost-yuan-ruble-trading-in-kazakhstan

۵۶. پوتین: مشکل تسویه حساب‌های فرامرزی تا حدودی با استفاده گسترده‌تر از روبل حل شده است، این روند ادامه خواهد یافت – ۲۵ سپتامبر ۲۰۲۴
https://interfax.com/newsroom/top-stories/106075/

مسکو در مسیر استقلال نظام پولی و بانکی

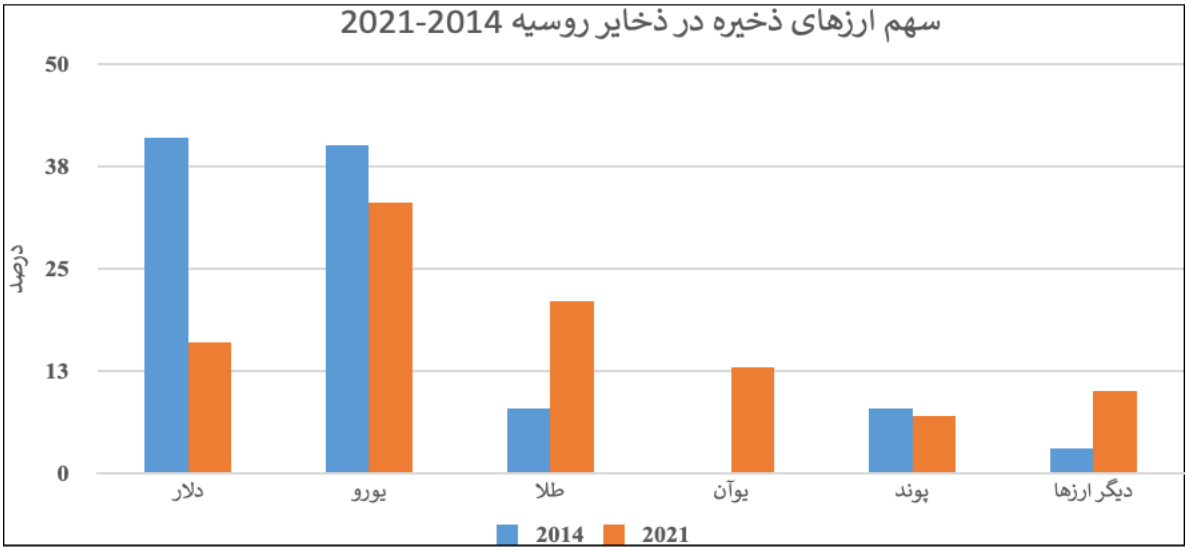
تا به این نقطه از گزارش، اشاره شد که مسکو در مواجهه با تکانه‌های ارزی چه واکنش‌هایی را از خود نشان می‌داد. درواقع تا بدین‌جا اقدامات کوتاه مدت روسیه برای کنترل نوسانات ارزی مورد بررسی قرار گرفت اقداماتی که عمدتاً ناظر به نقل و انتقال پول و ارز در داخل کشور بود؛ اما پویش اصلی مسکو مصون‌سازی نظام پولی و بانکی خود از غرب بود؛ به شکلی که طرف‌های غربی نتوانند بازار ارز را با اختلال روبرو سازند. این حرکت به دلیل تجربه روسیه در پسِ تحریم‌های سال ۲۰۱۴ و قطع دسترسی چند بانک روسی به ویزاکارت و مسترکارت بود.[۵۷] در نتیجه مقامات روسیه به سراغ حل‌وفصل اساسی و ریشه‌ای این مشکل رفتند.

تغییر در ارزهای ذخیره؛ جایگزینی دلار و یورو با طلا و یوآن

یکی از اقدامات اساسی مسکو، کاهش سهم دلار در ذخایر بانکی بود. بانک مرکزی روسیه از سال ۲۰۱۴ شروع به کاهش سهم دلار در ذخایر ارزی خود کرد؛ گزارش موسسه مالی بین‌المللی (IIF) به دگرگونی ترکیب ارزهای ذخیره روسیه درحدفاصل سال ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۱ می‌پردازد؛ گزارش اشاره می‌کند که سهم دلار از ۴۰ الی ۴۳ درصد در ۲۰۱۴ به حدود ۱۶ درصد در میانهٔ ۲۰۲۱، کاهش یافت؛ سهم طلا و یوآن به ترتیب به ۲۰ درصد و ۱۳ درصد افزایش پیدا کرده است؛ یورو، دیگر ارز ذخیره روسیه، بخشی از سهم خود را از دست داد و از ۴۰ درصد به حدود ۳۳ درصد کاهش پیدا کرد.[۵۸]

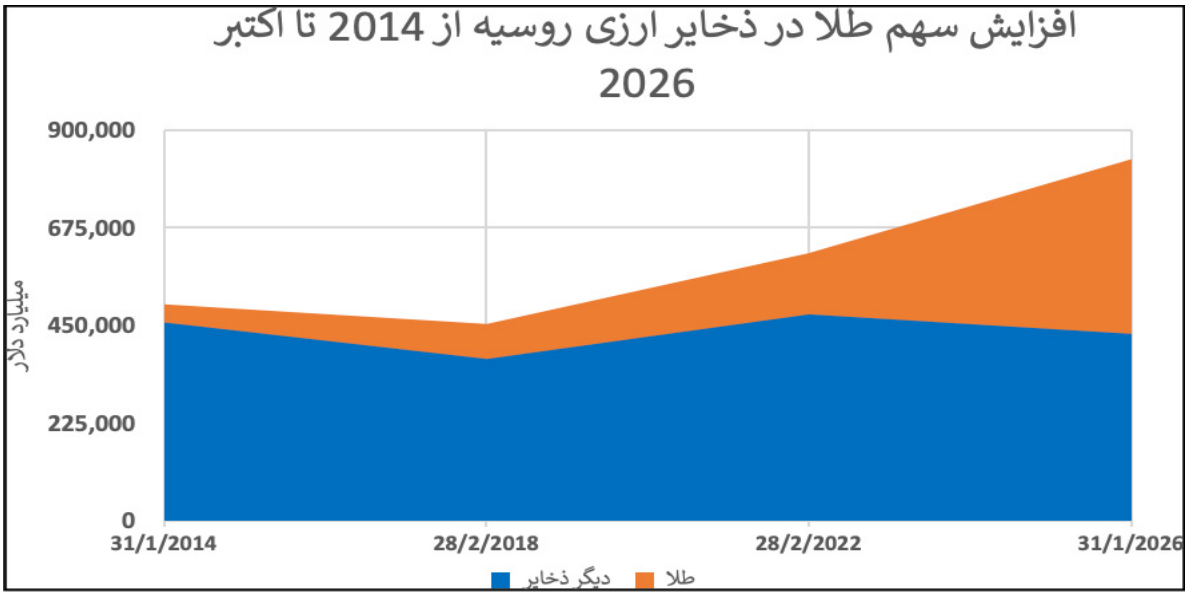
۵۷. خبرگزاری ودووموستی: ویزا و مسترکارت تراکنش‌های کارت‌های بانک روسیا کووالچوک و بانک اس‌ام‌پی روتنبرگ را مسدود کرده‌اند. – ۲۱ مارس ۲۰۱۴
https://www.vedomosti.ru/finance/articles/21/03/2014/visa-i-mastercard-zablokirovali-operacii-po-kartam

۵۸. گزارش موسسه مالی بین‌المللی (IIF): روسیه: دلار کمتر و طلای بیشتر – ۲۶ ژانویه ۲۰۲۲
https://www.iif.com/portals/0/Files/content/1_IIF20220126_MN.pdf

نمودار شماره ۶: تغییر سهم ارزهای ذخیره در ذخایر روسیه بین سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۱

از سال ۲۰۲۲، سهم طلا به طور گسترده‌ای در ذخایر ارزی روسیه افزایش پیدا کرد؛ درحالی که در ۳۱ ژانویه سال ۲۰۱۴ طلای ذخیره شده از سوی روسیه معادل ۴۱ میلیارد دلار (۸٫۲ درصد از کل ذخایر) بود، در ۳۱ اکتبر ۲۰۲۶ معادل ۲۹۱ میلیارد دلار (۴۰ درصد از کل ذخایر) بانک مرکزی روسیه را تشکیل می‌دهد.[۵۹]

نمودار شماره ۷: افزایش سهم طلا در ذخایر ارزی روسیه از سال ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۶

۵۹. بانک مرکزی روسیه: گزارش مقادیر ماهانه ذخایر بین‌المللی فدراسیون روسیه – نوامبر ۲۰۲۶
https://cbr.ru/eng/hd_base/mrrf/mrrf_m/?UniDbQuery.Posted=True&UniDbQuery.From=01.2014&UniDbQuery.To=11.2026

در این بین ارزهایی نظیر دلار، یورو و پوند در آمریکا و اتحادیه اروپا ذخیره شده بودند؛ به همین دلیل بیش از ۵۰ درصد از ذخایر ارزی روسیه که گزارش‌ها آن را حدود ۳۰۰ میلیارد دلار تخمین می‌زنند[۶۰]، در سال ۲۰۲۲ مسدود شدند؛ به دلیل عدم دسترسی مسکو به این دارایی‌ها، قابل تغییر به طلا و ارزهای دیگر نیستند. بدین ترتیب بانک مرکزی روسیه از ارزهایی که می‌توانستند در بازار ارز روسیه اختلال ایجاد کنند دوری کرد و ارزهایی را به عنوان ذخیره انتخاب کرد که بتواند در دوره‌های بحرانی از آن‌ها برای کنترل بازار ارز استفاده کند. اما مهم‌تر از ارزهای ذخیره، ارزی است که در تسویه تجارت خارجی نقش دارد.

سوآپ ارزی با چین؛ حرکت به سوی جدایی از دلار

جهش ارزی سال ۲۰۱۴ و افت شدید ارزش روبل در این سال، درس دیگری برای مسکو داشت. برای جلوگیری از اختلالات در بازگشت ارزِ حاصل از صادرات، مسکو به سراغ کنار گذاشتن ارز کشورهای غیردوست رفت. بانک مرکزی روسیه تلاش کرد به جای پول‌هایی نظیر دلار و یورو، از روبل و ارز کشورهای همکار استفاده کند. این امر علاوه بر افزایش تقاضای روبل، ارزهای متنوع‌تری را در اختیار مسکو قرار می‌داد و تجارت خارجی روسیه را در برابر نوسانات و اختلالات ارزی مقاوم‌تر می‌کرد. به این ترتیب پویشی برای انعقاد توافقات تسویه با ارزهای ملی شکل گرفت.

۶۰. رویترز: ۳۰۰ میلیارد دلار ذخایر ارزی روسیه در غرب مسدود شده؛ کجاست؟ - ۲۸ دسامبر ۲۰۲۳
https://www.reuters.com/world/europe/what-where-are-russias-300-billion-reserves-frozen-west-28-12-2023

در ۱۳ اکتبر ۲۰۱۴، بانک مرکزی فدراسیون روسیه و بانک خلق چین[۶۱] یک قرارداد سوآپ ارزی دوجانبه به ارزش ۱۵۰ میلیارد یوان (۱.۳۲۵ تریلیون روبل) برای تسهیل تجارت و بهبود نقدینگی ارز خارجی در روسیه امضا کردند.[۶۲] با این حال تا سال ۲۰۲۲، این توافق‌نامه مورد استقبال تجار دو طرف و به خصوص طرف چینی واقع نشد.[۶۳]

اما توافقات سوآپ ارزی به طور مستقیم روبل را تقویت نمی‌کرد؛ این توافقات می‌توانند به واسطه‌ی افزایش استفاده از روبل و همچنین استفاده از ارزهای کشورهای دوست، موجب تقویت ارزش روبل و ایمن‌سازی گردش ارزهای خارجی در بازار ارزی روسیه، شوند. به این ترتیب اثرگذاری این اقدام در افزایش سهم ارزهای غیرغربی در تجارت خارجی روسیه قابل مشاهده است.

تسویه با ارزهای ملی

در سال ۲۰۱۵ مسکو و پکن از سوآپ ارزی عبور کرده و یک گام به جلو رفتند؛ در این سال بانک‌های مرکزی دو کشور توافق‌نامه‌ای با هدف «ترویج توسعه تسویه حساب‌ها با ارزهای ملی به منظور کاهش وابستگی به ابزارهای مالی خارجی و تقویت ارزهای ملی» امضا کردند.[۶۴] در بین سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۱ مسکو و پکن درحال انعقاد توافقات دوجانبه برای استفاده از ارزهای ملی و پی‌ریزی یک نظام پرداخت مستقل بودند. به طور مثال در سال ۲۰۱۹ روسای جمهور چین و روسیه، دامنه‌ی استفاده از ارزهای ملی را از حوزه‌ی تسویه تجاری به حوزه‌ی سرمایه‌گذاری گسترش دادند؛ همچنین در این راستا توافق کردند، سیستم‌های پرداخت ملی را با این هدف تطبیق دهند و از بانک‌های علاقه‌مند، حمایت نمایند.[۶۵]

۶۱. PBOC

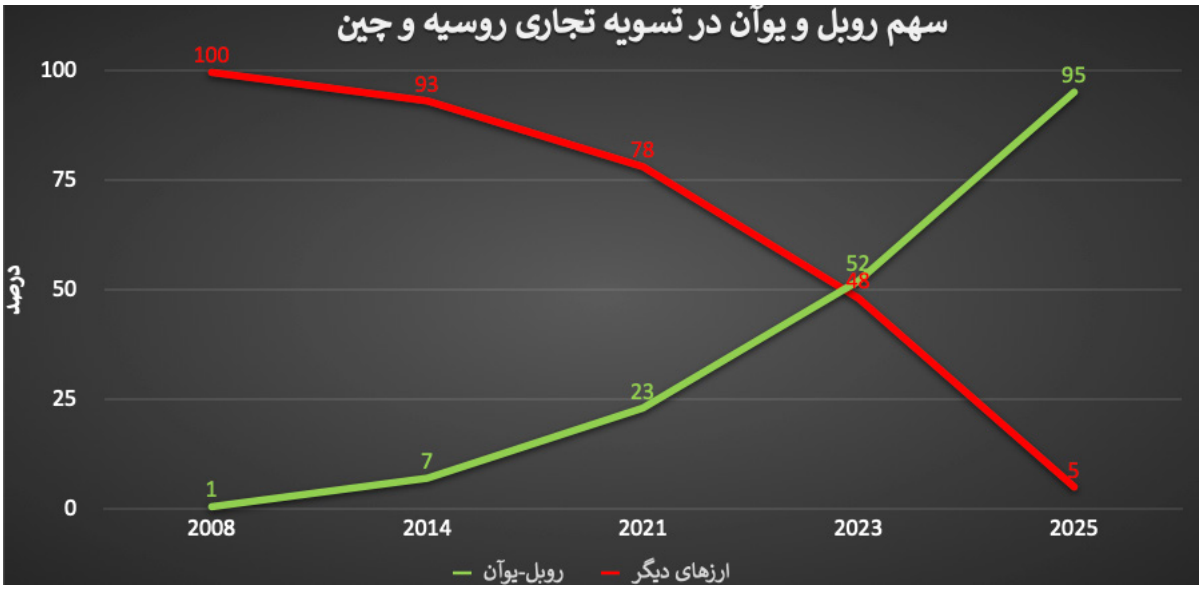
۶۲. بانک خلق چین تراکنش‌های سوآپ روسیه را تایید کرد - ۳ مارس ۲۰۱۶
https://www.centralbanking.com/central-banking/news/2449395/pboc-confirms-russian-swap-transactions

۶۳. کارنگی: چرا توافق سوآپ ارزی روسیه و چین به یک توافق بی‌اساس تبدیل شد؟ - ۲۵ آوریل ۲۰۱۷
https://carnegieendowment.org/posts/04/2017/why-a-russia-china-currency-swap-agreement-turned-out-to-be-a-damp-squib

۶۴. بانک مرکزی روسیه: امضای یادداشت تفاهم همکاری بین بانک مرکزی فدراسیون روسیه و بانک خلق چین – ۱۷ دسامبر ۲۰۱۵
http://www.cbr.ru/press/event/?id=85

۶۵. خبرگزاری تاس: روسیه و چین توافقنامه‌ای برای پرداخت‌ها با ارزهای ملی امضا می‌کنند. – ۵ ژوئن ۲۰۱۹
https://tass.com/economy/1#1061848

با وقوع جنگ اوکراین در سال ۲۰۲۲ و قطع دسترسی روسیه به دلار و یورو، استفاده از روبل و یوآن در تجارت دو کشور افزایش یافت. این دو ارز در مدت زمان کوتاهی جایگزین ارزهایی نظیر دلار و یورو شدند؛ به شکلی که در سال ۲۰۲۵ بیش از ۹۵ درصد از تجارت دوجانبه با استفاده از ارزهای ملی انجام گرفت.[۶۶]

نمودار شماره ۸: سهم روبل و یوآن در تسویه تجاری روسیه و چین

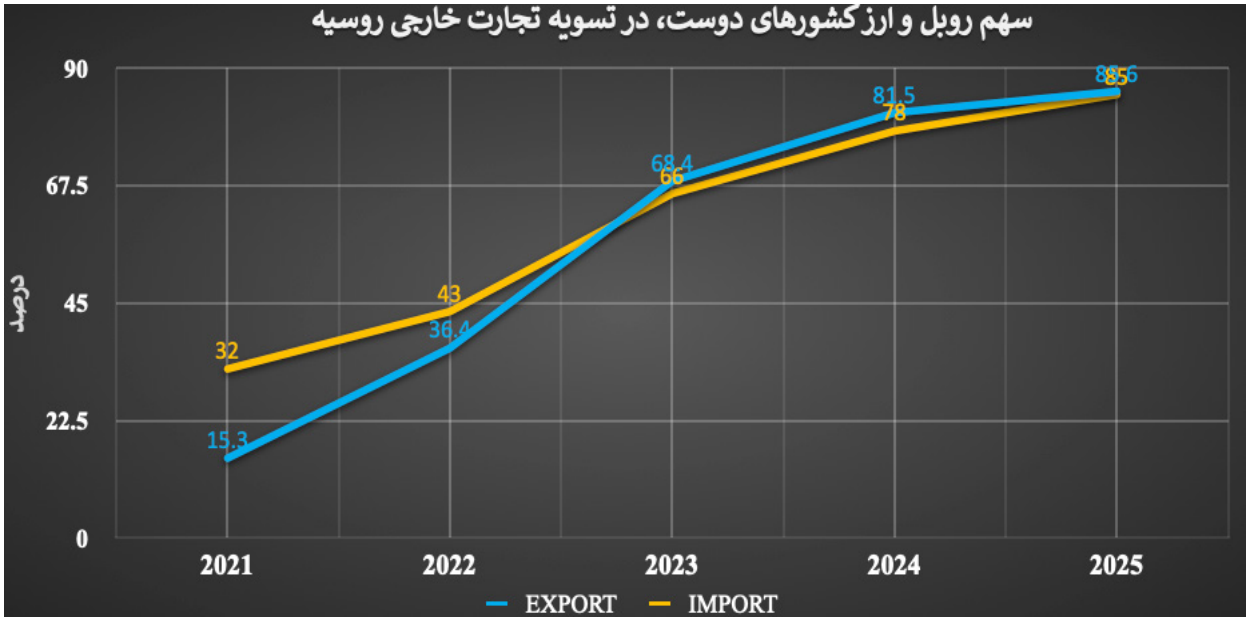
گزارش بانک مرکزی روسیه در سال ۲۰۲۴ نشان می‌دهد سهم ارزهای غیردوست در طی سال‌های ۲۰۲۱ تا ۲۰۲۳، به سرعت در تسویه تجارت خارجی روسیه کاهش یافت؛ درحالی که سهم این ارزها در صادرات سال ۲۰۲۱، بیش از ۸۴ درصد بود، در سال ۲۰۲۳ به ۳۱ درصد کاهش یافت. در واردات روسیه سهم این ارزها در سال ۲۰۲۱ از بیش از ۶۷ درصد به ۳۴٫۵ درصد در سال ۲۰۲۳ کاهش پیدا کرد.[۶۷]

۶۶. بیزنس‌تایمز: تسویه حساب با یوآن از ۰% به ۹۹% رسیده است. – ۱۹ می ۲۰۲۶
https://businesstimescn.com/articles/622961.html

۶۷. بانک مرکزی روسیه: گزارش عملکرد سالانه سال ۲۰۲۳ – ۲۷ مارس ۲۰۲۴
https://www.cbr.ru/Collection/Collection/File/49164/ar_2023_e.pdf

در مقابل سهم روبل و ارزهای کشورهای دوست در تسویه تجارت کالا و خدمات روسیه افزایش یافت. گزارش بانک مرکزی روسیه درمورد گزارش عملکرد سال ۲۰۲۴، نشان می‌دهد که روبل و ارزهای دوست، هم در تسویه صادرات و هم در تسویه واردات روسیه نزدیک به ۸۰ درصد سهم داشتند و ارز کشورهای غیردوست تنها ۲۰ درصد از تسویه تجارت کالا و خدمات را به خود اختصاص داده‌اند.[۶۸]

این روند در سال ۲۰۲۵ نیز ادامه داشت و سهم روبل و ارزهای دوست در تسویه تجارت کالا و خدمات خارجی روسیه، در دسامبر به ۸۸ درصد رسید که از این بین سهم روبل بیش از ۵۸ و سهم ارزهای دوست بیش از ۲۹ درصد بود. در نتیجه سهم ارزهای غیردوست در تجارت کالا و خدمات روسیه با جهان، در حدود عدد ناچیز ۱۲ درصد ثبت گردید.[۶۹]

نمودار شماره ۹: سهم روبل و ارز کشورهای دوست، در تسویه تجارت کالا و خدمات خارجی روسیه

۶۸. بانک مرکزی روسیه: گزارش عملکرد سالانه سال ۲۰۲۴ – ۲۷ مارس ۲۰۲۵

https://www.cbr.ru/collection/collection/file/55580/ar_2024_e.pdf

۶۹. بانک مرکزی روسیه: گزارش تراز پرداخت‌های روسیه در سه ماهه‌ی چهارم سال ۲۰۲۵ – ۱۹ فوریه ۲۰۲۶

https://www.cbr.ru/Collection/Collection/File/59698/Balance_of_Payments_25_4-2025_e.pdf

برآیند این اقدامات افزایش تاب‌آوری بازار ارز روسیه در برابر تکانه‌های ناشی از دلار و یورو بود. درواقع مسکو با کنار گذاشتن ارزهای غیردوست، فرآیند بازگشت ارز حاصل از صادرات را به میزان بسیاری از ارزهای غربی جدا کرد؛ در نتیجه یکی از مسیرهای ایجاد اختلال در بازار ارز روسیه، از غرب سلب شد؛ اما تصمیم برای استفاده از ارزهای ملی برای تسویه تجاری به تنهایی نمی‌توانست روبل را تقویت کند؛ به همین دلیل مسکو می‌بایست زیرساخت‌های جابه‌جایی پول خود را می‌ساخت.

یک سیستم ملی برای جلوگیری از اختلال در تراکنش‌های کارت‌های داخلی

پس از قطع دسترسی فروشگاه‌ها و خرده‌فروشی‌های روسیه به مستر‌کارت و ویزاکارت در سال ۲۰۱۴، بانک مرکزی روسیه لزوم ایجاد زیرساخت پرداخت ملی را درک نمود. هرچند کارت‌های بانکی روسی از دهه ۱۹۹۰ در این کشور وجود داشتند، اما سیستمی یکپارچه نداشتند و در پردازش تراکنش‌ها به سیستم‌های بین‌المللی نظیر ویزا و مستر‌کارت وابسته بود. مسکو برای رهایی از این وضعیت با تصویب قانون فدرال شماره FZ-۱۱۲ در ۵ می ۲۰۱۴، نخستین گام را برداشت.

این قانون ایجاد شرکت «سامانه ملی کارت پرداخت»[۷۰] را پی‌ریزی کرد.[۷۱] در این راستا در جولای ۲۰۱۴ شرکت سهامی خاص سامانه ملی کارت پرداخت (NSPK) تاسیس شد تا یک مرکز عملیاتی و پایاپای برای پردازش تراکنش‌های داخلی با استفاده از کارت‌های سیستم‌های پرداخت بین‌المللی، ایجاد کند.[۷۲]

۷۰. JSC NSPK
https://www.nspk.ru

۷۱. قانون فدرال شماره FZ-۱۱۲ - ۵ می ۲۰۱۴

http://www.kremlin.ru/acts/bank/38432

۷۲. خبرگزاری آربی‌سی: سامانه ملی کارت پرداخت چیست؟ - ۱ فوریه ۲۰۲۵

https://www.rbc.ru/base/679/2025/02/01deadf9a7947801dc570cb

سپس در اکتبر ۲۰۱۴ قانون فدرال شماره FZ-۳۱۹ تصویب شد که براساس آن کارت‌های بین‌المللی برای پردازش تراکنش‌های داخلی روسیه، ملزم به استفاده از NSPK شدند.[۷۳] این مرکزِ پردازش، نقش پشتیبان شبکه‌های کارتی نظیر «میر»[۷۴] و «سیستم پرداخت سریع»[۷۵] را برعهده گرفت. بدین ترتیب مسکو توانست تراکنش‌های داخلی را از چنگ شرکت‌های غربی خارج کند و یک شبکه بومی ارائه دهد؛ این سیستم نوین، ایجاد اختلال در نقل‌وانتقال روبل از طریق کارت‌های بانکی را غیرممکن ساخت.

از جهتی دیگر NSPK از طریق کارت‌های «میر» امکان پرداخت‌های خارجی را فراهم می‌کند؛ به این معنی که شهروند روسی می‌تواند از کارت‌های روسی برای برداشت وجه از حساب روبلی و انتقال پول از این حساب‌ها در خارج از کشور استفاده کند؛ به این شرط که کشور مقصد کارت‌های میر را پذیرفته باشد. تا سال ۲۰۲۲ میر در کشورهایی نظیر آذربایجان، بلاروس، ونزوئلا، ویتنام، تاجیکستان، قزاقستان، کوبا، لائوس، میانمار، نیکاراگوئه و گرجستان (اوستیای جنوبی و ابخازیا)، پذیرفته شده بود؛ در سال‌های پس از جنگ اوکراین، کشورهای ترکیه، ازبکستان، ارمنستان و قرقیزستان به دلیل ترس از تحریم‌ها همکاری را به حالت تعلیق درآوردند. به طور کلی همچنان استفاده از میر به طور عمده محدود به برداشت از خودپردازها و برخی فروشگاه‌های خاص در این کشورها است.[۷۶] در جدیدترین آمار بانک مرکزی روسیه کشورهای پذیرنده‌ی میر را ۱۳ کشور اعلام نمود.[۷۷] این سیستم درکنار سیستم پرداخت سریع روسیه (FPS) که در ۹ کشور فعالیت دارد[۷۸]، به مسکو اجازه داد فرآیند تراکنش با ارزهای ملی را تسهیل و شهروند روسی را از مراجعه به بازار ارز معاف نماید.

۷۳. قانون فدرال شماره FZ-۳۱۹ "در مورد اصلاحات در برخی از قوانین قانونی فدراسیون روسیه" - ۲۲ اکتبر ۲۰۱۴
http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201410230002

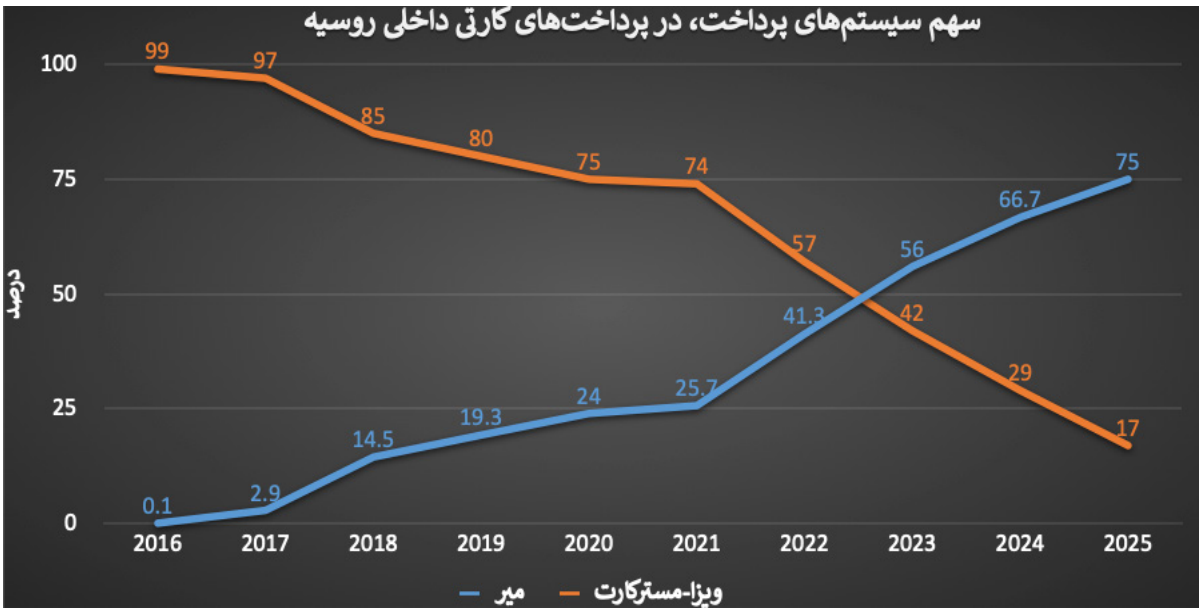
۷۴. «Мир» یک سیستم پرداخت روسی است که خدمات پرداخت بدون پول نقد و صدور کارت‌های بانکی میر را ارائه می‌دهد. کارت‌های میر در ۱۵ دسامبر ۲۰۱۵ راه‌اندازی شدند و در سال ۲۰۱۷ به طور گسترده در دسترس قرار گرفتند.

۷۵. سیستم پرداخت سریع (FPS) یک سرویس بانکی ست که امکان انتقال پول با استفاده از شماره تلفن و پرداخت با استفاده از کدهای QR را فراهم می‌کند. این سیستم توسط سیستم کارت پرداخت ملی (NSPK) اداره می‌شود. این سرویس در اوایل سال ۲۰۱۹ راه‌اندازی شد.

۷۶. خبرگزاری آربی‌سی: دام کشورها در سال ۲۰۲۵ کارت‌های میر (MIR) را می‌پذیرند؟ - ۱۴ ژانویه ۲۰۲۵
https://companies.rbc.ru/news/mHpYOCNoWb/v-kakih-stranah-prinimayut-kartyi-mir-v-2025-godu/?utm_referrer=https%3A%2F%2Fwww.rbc.ru%2F

۷۷. خبرگزاری تاس: بانک مرکزی تعداد کشورهایی که کارت‌های میر در آنها پذیرفته می‌شود را اعلام کرد. – ۱۰ نوامبر ۲۰۲۶
https://tass.ru/ekonomika/28304125

۷۸. خبرگزاری آربی‌سی: روس‌ها اکنون به انتقال وجه از طریق سیستم پرداخت سریع (FPS) به ۹ کشور دسترسی دارند. – ۲۷ ژانویه ۲۰۲۵
https://www.rbc.ru/life/news/6788b1969a794776ab81caff

نمودار شماره ۱۰: سهم سیستم‌های پرداخت، در پرداخت‌های کارتی درون روسیه

در کنار توسعه کارت‌های میر، مسکو از ظرفیت همتای چینی استفاده کرد. «یونیون‌پی»[۷۹] ارائه دهنده خدمات کارت‌های اعتباری و نقدی مستقر در چین است که به بیش از ۱۸۰ کشور خدمات ارائه می‌دهد.[۸۰] برای روس‌ها استفاده از این کارت‌ها در چین، کشورهای مستقل مشترک المنافع، ترکیه و هند تقریبا بدون محدودیت است؛ با این حال در اروپا و آمریکا با محدودیت‌های جدی روبرو هستند.[۸۱]

۷۹. UnionPay۷۹. JSC NSPK

۸۰. Union Pay چیست؟ - ۲۰ بهمن ۱۴۰۳

https://yekpay.com/what-union-pay/

۸۱. یونیون پی در خارج از کشور: در سال ۲۰۲۶ کجا کار خواهد کرد و آیا جایگزینی برای آن وجود دارد؟ - ۳ نوامبر ۲۰۲۶

https://easypayments.online/blog/gde-rabotaet-unionpay

سوئیفت روسی

بزرگترین گام روسیه برای جداسازی از سیستم مالی غرب، مصون‌سازی روبل از اختلالات با منشأ غرب و افزایش استفاده از روبل در میان تجار، راه‌اندازی یک پیامرسان مالی بومی بود. در سال ۲۰۱۴ بانک مرکزی روسیه از پیامرسان مالی SPFS رونمایی کرد که مشابه روسی سوئیفت است.[۸۲] براساس گزارش مسکوتایمز این سیستم در دسامبر ۲۰۱۷ راه‌اندازی و عملیاتی شد.[۸۳] SPFS تا پیش از سال ۲۰۲۲ و محرومیت بانک‌های روسی از سوئیفت، مورد استقبال قرار نگرفت؛ اما در بین سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۲، موسسات اعتباری از کشورهایی نظیر بلاروس، ارمنستان، قزاقستان، تاجیکستان، قرقیزستان، کوبا به آن پیوستند.[۸۴]

پس از سال ۲۰۲۲ توجه روس‌ها به سمت SPFS افزایش یافت و اهمیت آن برای مسکو چند برابر شد. در نتیجه مسکو به سمت جایگزینی سوئیفت با استفاده از این سیستم رفت و به سرعت بازیگران خارجی بیشتری به آن اضافه شدند. براساس گزارش بانک مرکزی روسیه در سال ۲۰۲۳، ۵۸ بانک خارجی به این سامانه متصل شدند. تا پایان سال، اشخاص غیرمقیم، بیش از یک‌چهارمِ مجموع کاربران SPFS را تشکیل می‌دادند که شامل ۱۵۹ مؤسسه خارجی از ۲۰ کشور بود. در مجموع، ۵۵۶ شرکت‌کننده در این سامانه حضور داشتند. این گزارش اضافه می‌کند که حجم پیام‌های منتقل‌شده در سال ۲۰۲۳ تقریباً دو برابر سال ۲۰۲۲ بود.[۸۵] در سال ۲۰۲۴، ۱۸ موسسه خارجی دیگر به جمع همکاران SPFS پیوستند تا تعداد موسسات خارجی همکار به ۱۷۷ موسسه افزایش یابد.[۸۶]

۸۲. روزنامه کومرسانت: مشابه سوئیفت بانک روسیه در حال افزایش ترافیک است. – ۳۰ اکتبر ۲۰۲۳
https://www.kommersant.ru/doc/6311019

۸۳. مسکوتایمز: هشت بانک خارجی به سامانه انتقال روسیه پیوستند – ۲ اکتبر ۲۰۱۹
https://www.themoscowtimes.com/02/10/2019/eight-foreign-banks-join-russian-transfer-system-a67555

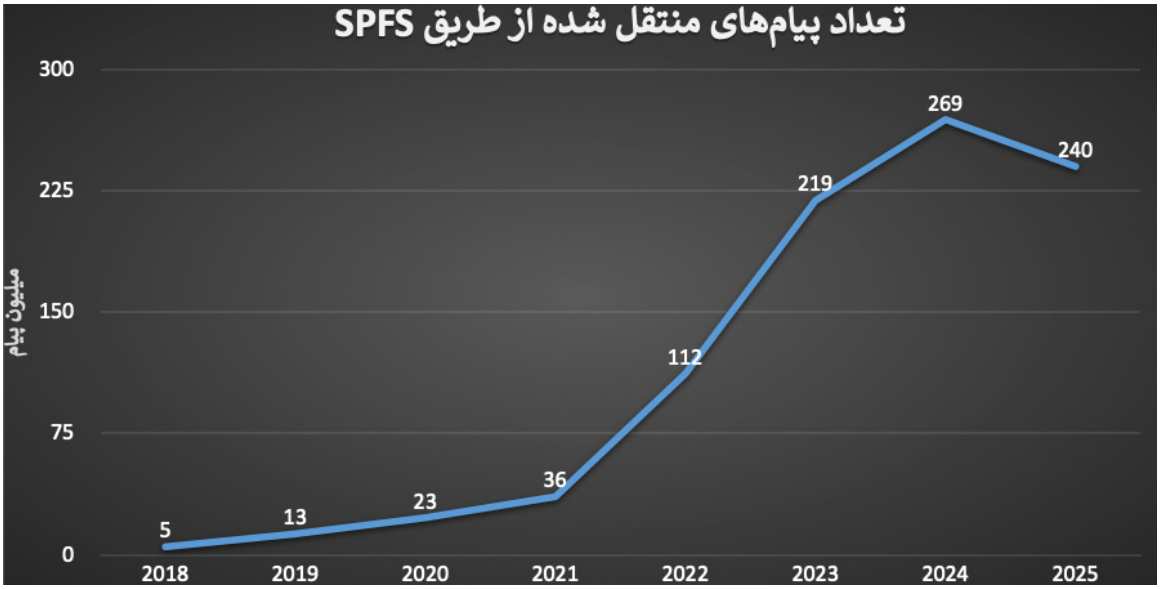
۸۴. روزنامه کومرسانت: مشابه سوئیفت بانک روسیه در حال افزایش ترافیک است. – ۳۰ اکتبر ۲۰۲۳
https://www.kommersant.ru/doc/6311019

۸۵. بانک مرکزی روسیه: گزارش عملکرد سال ۲۰۲۳ – ۲۲ می ۲۰۲۴
https://www.cbr.ru/Collection/Collection/File/49165/rb_2023.pdf

۸۶. خبرگزاری اینترفاکس: بانک مرکزی روسیه: ۱۸ نفر از اتباع غیرمقیم ۴ کشور در سال ۲۰۲۴ به سیستم پیام‌رسانی مالی روسیه پیوستند. – ۲ آوریل ۲۰۲۵
https://interfax.com/newsroom/top-stories/110740/

در سال ۲۰۲۳، بانک مرکزی ایران و بانک مرکزی روسیه از اتصال پیامرسان‌های بومی خود به یکدیگر خبر دادند؛[۸۷] در نتیجه SPFS به «سپامِ» ایرانی متصل شد تا نقل و انتقال وجه میان تهران و مسکو تسهیل شود. این امر در کنار اتصال میر و شتاب[۸۸]، امکان مبادله مستقیم ارزهای ملی دو کشور را فراهم می‌کند. اما خلأ اصلی برای SPFS عدم اتصال با سیستم‌هایی از کشورهای دوست است. تا به این لحظه SPFS به طور رسمی به مشابه چینی خود یعنی CIPS و همتای هندی خود یعنی SFMS متصل نیست. در عوض چند بانک و موسسه مالی از این کشورها و بازیگران دیگری نظیر کشورهای آسیای مرکزی و ترکیه به این پیامرسان متصل شده‌اند. برای جبران این نقصان بانک‌های روسی به طور گسترده به CIPS پیوستند و تبادلات مالی را از این طریق انجام می‌دهند.[۸۹]

با وجود تمامی محدودیت‌ها، SPFS توانست علاوه بر پوشش نیازهای داخلی، بخشی از تراکنش‌های بین‌المللی روسیه را به دوش بکشد. این امر باعث شد حجم ترافیک در این پیامرسان در سال‌های اخیر به سرعت افزایش یابد.

نمودار شماره ۱۱: تعداد پیام‌های منتقل شده از طریق SPFS در بین سال‌های ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۵

۸۸. ایرنا: مرحله دوم طرح اتصال شبکه شتاب ایران به میر روسیه رونمایی شد – ۲۳ اردیبهشت ۱۴۰۴
https://irna.ir/xjTzdb

۸۹. رویترز: سیستم شبکه بانکی «China Track» تجارت روسیه و چین را از چشمان غربی‌ها پنهان می‌کند. – ۲۳ آوریل ۲۰۲۵
https://www.reuters.com/es/mundo/5QYITI3AMRP4RDEKSTRC6NVCTQ-23-04-2025/

۸۷. تسنیم: بانک‌های ایران و روسیه ارتباط مستقیم برقرار می‌کنند – ۳۰ ژانویه ۲۰۲۳
https://tasnimnews.ir/2845325

تاسیس، راه‌اندازی و گسترش یک پیامرسان مالی مستقل به طور مستقیم بر ارزش روبل اثر نمی‌گذارد. اما این سیستم‌ها می‌توانند نقل‌وانتقال پول به شکل ارزهای ملی را تسهیل کنند، همچنین می‌توانند روند بازگشت ارز حاصل از صادرات را از دسترس سیستم‌های مالی دشمن دور نگه‌دارند و در آخر این که امکان انتقال پول به شکل روبل و نیاز به تأمین ارز خارجی را در بازار ارز کاهش می‌دهد.

روبل دیجیتال

اقدام دیگر بانک مرکزی روسیه برای گسترش استفاده از روبل، ایجاد روبل دیجیتالی بود. این ارز که در کیف پول‌های مجازی ذخیره می‌شود به روبل واقعی پیوند خورده و ارزشی برابر با روبل فیزیکی دارد.[۹۰] راه اندازی و استفاده عمومی از این ارز در ۱ سپتامبر ۲۰۲۶ آغاز شد و در روز نخست ۸۷ هزار حساب روبل دیجیتا افتتاح گردید.[۹۱] کارویژه اصلی این ارز برای روبل، توسعه زیرساخت پرداخت داخلی تحت کنترل بانک مرکزی، کاهش احتمالی هزینه پرداخت و تسویه برای بنگاه‌ها و افزایش تاب‌آوری سیستم پرداخت در برابر اختلالات خارجی و امکان بالقوه استفاده در پرداخت‌های برون‌مرزی در آینده است.

در طول سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۲ مسکو به سراغ ایجاد زیرساخت‌های امن ملی رفت. این کار در ابتدا با هدف پشتیبانی از تراکنش‌های داخلی صورت گرفت اما سپس از سال ۲۰۲۲ توسعه یافت و تراکنش با طرف‌های خارجی را نیز دنبال کرد. در نتیجه قراردادهای سوآپ ارزی، تسویه تجارت کالا و خدمات با ارزهای ملی، ایجاد سیستم‌های پرداخت کارت ملی، پیامرسان‌های ملی و ارزهای دیجیتالی در دستورکار بانک مرکزی روسیه قرار گرفت.

۹۰. بانک مرکزی روسیه: روبل دیجیتال: چیست و چگونه از آن استفاده کنیم؟ - ۱ سپتامبر ۲۰۲۶
https://cbr.ru/faq/dr/

۹۱. اینترفاکس: نابیولینا: تعداد حساب‌های روبل دیجیتال در ۱۰ روز ۸۷۰۰۰ افزایش یافت و بیش از ۵۰۰۰۰ تراکنش انجام شد – ۱۱ سپتامبر ۲۰۲۶
https://interfax.com/newsroom/top-stories/119097/

این اقدامات به طور مستقیم به ارزش روبل کمک نمی‌کرد، بلکه از دو مسیر غیرمستقیم روبل رو بازار ارز روسیه را تقویت می‌کند؛ نخستین آورده، تسهیل در استفاده از روبل در تراکنش‌های داخلی و در تراکنش‌های خارجی در برابر طرف‌های غیر روسی است. آورده‌ی دوم مصون‌سازی جریان انتقال پول از غرب بود به شکلی که بازگشت ارز حاصل از صادرات و ورود ارزهای جهان‌روای خارجی به درون روسیه را ممکن سازد.

نمودار شماره ۱۲: ارزش روبل از سال ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۶

جمع‌بندی

وقوع جنگ اوکراین علاوه بر تحمیل هزینه‌های بسیار به اقتصاد روسیه، موجی گسترده از تحریم‌ها را به دنبال داشت. این تحریم‌ها که بازیگران اصلی آن شامل آمریکا، اتحادیه اروپا و دیگر اعضای گروه هفت بودند، دسترسی نظام بانکی روسیه به نظام بانکی جهان را هدف قرار داد. این تحریم‌ها سعی کرد با مسدودسازی دارایی‌های بانک مرکزی، بانک‌های بزرگ و موسسات مالی روسی، مسکو را تحت فشار قرار دهد. این اقدامات می‌توانستند پول رسمی روسیه یعنی روبل را با سقوط روبرو سازند؛ اما با وجود تکانه‌های شدید، در زمان نگارش این گزارش، روبل به طور عمومی در برابر دلار ارزش خود را حفظ کرده است.

دلیل اصلی این اتفاق را می‌توان واکنش‌های به هنگام نهادهای مرتبط در مسکو دانست؛ نخست بانک مرکزی، دفتر ریاست جمهوری، وزارت دارایی و دومای روسیه با درک نیت واقعی غرب از اعمال تحریم‌ها، واکنش‌های سریعی از خود نشان دادند. دوم؛ در این برهه سیستم بانکی اقدامات خود را معطل هرگونه مذاکره احتمالی با طرف غربی و پایان جنگ نکرد، بلکه به سرعت تصمیمات لازم برای مقابله با سقوط ارزش روبل را اجراسازی نمود. سوم مسکو عزم و اراده قاطع خود برای مقابله با تحریم‌ها را نشان داد و در عمل نیز تصمیم خود برای مواجهه با تحریم را عملی ساخت. چهارم نهادهای عالی روسیه همچون بانک مرکزی و وزارت دارایی ضمن حفظ اقدامات هماهنگ پولی و بانکی، رویکردی فعالانه در قبال بازار ارز داشتند که نمود آن در تغییرات نرخ سود سپرده‌های بانکی، مقررات الزام بازگشت ارز حاصل از صادرات، تغییر در کارمزد خرید ارزهای خارجی و دیگر اقدامات مقررات گذاری این بانک نمایان می‌گردد. همچنین که مجلس دوما نیز قوانین مالیاتی را به سرعت با شرایط جدید منطبق می‌کرد.